

«БИТВА ЗА УКРАЇНУ» (1943 – 1944 рр.): ІСТОРІОГРАФІЧНА ВІЗІЯ НА ТЛІ ПОДІЙ

Висвітлюються особливості зародження та становлення радянської історіографії «Битви за Україну» під час Другої світової війни. Виокремлюються характерні здобутки та тенденції історіографічного процесу.

Ключові слова: *Друга світова війна, «Битва за Україну», наступальні ініціативи радянських військ, історіографічна візія, історіографія.*

Дослідження багатогранних аспектів наступальних ініціатив радянських військ на теренах України в 1943 – 1944 рр. розпочалося відразу, синхронно з подіями, що відбувалися на східному театрі Другої світової війни. Щоправда, історичний концепт «Битви за Україну», що почав формуватися по «гарячих слідах», відразу був «унапрявлений» в ідеологічно «правильний» методологічний ключ. Якщо спочатку до аналізу подій приступили переважно кореспонденти цивільних та військових часописів, то вже на завершальних етапах Другої світової війни до осмислення подій 1943 – 1944 рр., що мали місце на українських теренах, долучилися історики, письменники, радянські діячі та воєначальники. Відтоді опубліковано тисячі різноманітних наукових і науково-популярних розвідок, документальних збірників і мемуарів. Нарівні з дослідженням загальної панорами історіографічного процесу, пов'язаного з найбільшим мілітарним конфліктом ХХ ст., надзвичайно актуальним з наукового погляду є студіювання витоків наукового осягнення теми «Битва за Україну» в контексті подієвого тла боїв на українському фасі Східного фронту.

Різноманітні аспекти проблеми перебувають у фокусі уваги науковців, зокрема й українських дослідників. Проблематику історії німецько-радянського воєнного протистояння в 1943 – 1944 рр. на українських теренах в історіографічному ключі висвітлено досить широко. Проте історіографічна візія «Битви за Україну» на тлі подій досі не була окремим предметом наукового вивчення, попри те, що порушувалася в деяких історіографічних працях – як радянських, так і сучасних українських науковців [35; 46; 56; 59; 78 та ін.]. Саме тому мета цієї статті – розкрити особливості зародження та становлення історіографії проблеми й визначити основні питання, що висвітлювалися в радянській історіографії в роки Другої світової війни.

У своєму розвитку процес становлення історіографії «Битви за Україну» здолав таку «традиційну» схему: акумуляція та систематизація емпірики, формування наративної бази; теоретико-методологічні рефлексії та концептуалізація проблеми.

Окреме місце в літописі проблеми посіли публікації на шпальтах цивільних (союзних, республіканських, обласних і районних) та військових (фронтових, армійських, дивізійних та інших) газет [2; 7; 9; 27; 32; 52; 79 і багато ін.]. Вони вирізнялися жанровим і тематичним розмаїттям та відображали багатоаспектне воєнне буття. Як правило, газетні публікації мали здебільшого інформаційний (переважно, зважаючи на радянські реалії, – інформаційно-пропагандистський!) характер, а їхні автори не вдавалися до наукових узагальнень. Проте їхня цінність полягала в тому, що вони не лише зашпальтували безліч цікавих фактуалій з боїв на території України в 1943 – 1944 рр., чим динамічно нарощували фактографію з історії проблеми, а й зафіксували трагічні й героїчні події, звитягу і жертвність радянських комбатантів. Завдяки зусиллям військових журналістів висвітлювалися й подвиги уродженців та вихідців з України.

Саме на тлі подій на теренах України в 1943 – 1944 рр. у радянському історієписанні зароджується доволі специфічний історіографічний жанр – історико-публіцистичні нариси про Героїв Радянського Союзу (як правило) та праці мемуарного характеру, присвячені висвітленню певної географії боїв на теренах України [5; 6; 17; 21; 28; 29; 30; 47; 48; 55; 62; 66; 68; 69 та ін.]. Своєрідним зразком цієї історіографічно-тріадної єдності є брошура Д. Холендро [89]. Прикметно, що крізь художньо-публіцистичні нариси-біограми вимальовуються біографічні етюди про героїв-українців або вихідців з України. Звичайно, як і вся інша публіцистична продукція, у цьому виданні не обійшлося без ура-патріотичних лозунгів на кшталт «За Сталіна!», «За радянську Батьківщину!» тощо. Варто також зауважити, що навіть у такій друкованій продукції були наявні елементи історичного аналізу, тобто ці книжки можна впевнено зарахувати до історіографічного спадку.

Джерела історіографічно-мемуарного ґатунку широко публікувалися на шпальтах союзної та республіканської преси. У цьому ракурсі слід згадати статтю-розповідь М. Щербаченко в газеті «Работница» [36].

По «гарячих слідах» з'являється й інша мемуарна література. Тут варто згадати брошуру тоді ще двічі Героя Радянського Союзу І. Кожедуба «Три сражения» [43]. До книжки увійшли три нариси: «Над «Курской дугой», «За Днестром» і «В Берлинском небе».

Започатковуються видання й біографічного ґатунку. Як приклад назвемо брошуру В. Гавриленка «Герой Радянського Союзу Сергій Борзенко» [20]. Ця публікація розповідає лише про один епізод із життя військового, майора С. Борзенка, спецкора газети «Знамя Родины» 18-ї армії, а пізніше – кореспондента газети «Правда», – його участь в Ельтігенському десанті.

Фрагментарно питання, пов'язані з порушеною проблемою, розглядалися й у низці науково-публіцистичних розвідок, у яких розкривалися окремі аспекти бойових дій на українських теренах у 1943 – 1944 рр. [3; 8; 19; 49; 54; 63; 82; 87 та ін.]. Незважаючи на те, що більшість із них написані в манері заполітизованих пропагандистсько-пафосних кліше, вони все-таки мали елементи історичного аналізу поточних подій.

На окрему увагу заслуговує й складена за матеріалами військових кореспондентів центральної та фронтової преси брошура «Велика дніпровська переправа» [10].

До історіографічного «формату» викладення воєнної історії слід зарахувати книжку А. Трипільського «Дорога на Дніпро: фронтові нариси і оповідання» [86]. Написана в історико-публіцистичному стилі, вона вміщує й окремі елементи історичного аналізу, формує історіографічний дискурс проблеми. Домінуючими образами розвідки є своєрідні фронтові замальовки. Компаративуючи з епохою Б. Хмельницького, автор у художньому ключі змальовує перипетії вигнання нацистів із теренів України, описує бої «тридцяти синів Башкирії» і «двох українців – Олійника та Шевченка» в районі Гострої Могили, льотчика Д. Гатальського, який загинув у повітряному бою, червонофлотців І. Бутенка, В. Тополю, І. Красносельського, М. Фільченка та В. Цибулька.

Про несподівані повороти в розгортанні подій, пов'язаних із визволенням Севастополя, згадує військовий кореспондент П. Сажин у своїй книжці «Щит Севастополя» [67].

Окремі етюди визвольних боїв на теренах України вміщувалися й у відверто пропагандистських виданнях на кшталт публіцистичного твору О. Стаханова «Відродимо наш Донбас!» [22; 23; 25; 57; 76; 77; 90 та ін.].

До створення радянських історіографічних канонів долучився і М. Хрущов, оприлюднивши в 1944 р. свою доповідь про визволення України на сесії Верховної Ради УРСР [91]. Зокрема, цікавими видаються такі факти, наведені М. Хрущовим: «...Серед нагороджених є 299 тис. українців. У чудовій родині Героїв Радянського Союзу є 544 українці. Серед них – такі відважні сини українського народу, як Молодчий Олександр – двічі Герой Радянського Союзу, гвардії сержант Харковський Петро, танкіст Шашло Тимофій, брати Глінки, Остапенко Дмитро, батько і син Соколи та багато інших... Ось не остаточні дані про національний склад Героїв Радянського Союзу по 1-му Українському фронту: росіян – 586, українців – 146, білорусів – 18, татарів – 15, євреїв – 11, мордвинів – 7, узбеків – 6, казахів – 6, грузинів – 5, чувашів – 4, башкирів – 2, марійців – 2, хакасів – 2, осетинів – 1, азербайджанців – 1, поляків – 1, киргизів – 1, таджиків – 1, адигейців – 1. Ці цифри ще і ще раз свідчать про велику дружбу народів... Українські радянські партизани захопили й утримували до підходу частин Червоної Армії 25 переправ через ріки Десна, Дніпро і Прип'ять, захопили 16 районних центрів Житомирської, Ровенської, Волинської і Кам'янець-Подільської областей» [91, 11 – 13].

Синхронно радянські дослідники здійснили й перші спроби суто наукового осмислення «Битви за Україну», заклавши фундамент наукової історіографії проблеми, її концепт. Спираючись переважно на зведення Радінформбюро, поточну документалістику, газетні матеріали та свідчення очевидців, вони запродукували низку розвідок, присвячених різним сторінкам історії радянсько-німецького протистояння в 1943 – 1944 рр. [17; 18; 24; 26; 31; 33; 34; 37; 38; 39; 40; 41; 42; 45; 50; 51; 53; 58; 60; 61; 65; 81 та ін.]. Такі праці вміщували фактичні та цифрові матеріали, узагальнення та оцінки, які й нині заслуговують на увагу в процесі вивчення подієвого тла Другої світової війни в означений період.

Так, серед історіографічних джерел того часу необхідно виокремити розвідку Ф. Ісаєва «Битва за Дніпро» [34]. Незважаючи на брошурний формат, видання передає в деталях історичне значення битви за Дніпро, хід бойових операцій на підступах до найбільшої водної артерії та її форсування, особливості захоплення плацдармів на правому березі річки, перебіг Київських наступальної та оборонної операцій і перехід радянських військ у подальший наступ. Зокрема, у ході «битви за Дніпро» дослідник умовно виокремив чотири етапи: операція на підступах до Дніпра і вихід до річки (вересень); форсування Дніпра, захоплення плацдармів на правому березі, прорив рубежу річки Молочної та ізоляція Криму (жовтень); розширення захоплених плацдармів, Київська і Гомельська операції, відбиття контрнаступу ворога на київському напрямі, переростання битви за Дніпро в битву за Правобережну Україну (листопад і переважна частина грудня); перехід Червоної армії в подальший наступ [34, 5]. Ф. Ісаєв зосередився й на питанні особливостей форсування Дніпра, зокрема акцентуючи увагу на значному відставанні частин забезпечення радянських військ. Він писав: «Вийшовши до Дніпра, вона (піхота. – Авт.) безстрашно ринула вперед, переправляючись на рибальських човнах, саморобних плотах, великих колодках, дошках, порожніх металевих бочках із-під пального, необачно залишених німцями на східному березі» [34, 11]. Автор також описав бої за Запоріжжя, Мелітополь, Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Черкаси, Кіровоград, проте навіть не згадував перебіг боїв на Букринському та Лютізькому плацдармах. Водночас дослідник детлізує контрнаступ ворога в листопаді – грудні 1943 р. на київському напрямі, визнає й подвійне визволення Житомира та інших правобережних міст України. Разом із тим автор наводить статистичні дані втрат ворога в той чи інший період, при цьому жодним словом не згадує про втрати Червоної армії. Заключним акордом у битві за Дніпро Ф. Ісаєв вважав Корсунь-Шевченківську наступальну операцію.

Цілковито спеціальною працею, яка детально розкриває особливості визволення Донбасу, є брошура А. Карпова «Освобождение Донбасса» [38]. Називаючи очищення від ворога Донецького басейну «святом радянського народу», автор розкриває передісторію боїв за Донбас, характеризує стратегічні наміри нацистів під час літньої кампанії 1943 р., підготовку наступу на півдні України та спорудження оборонної лінії в районі Сіверського Дінця та Міуса. Звичайно,

пріоритетними в авторському рефлексуванні є особливості підготовки радянських військ до наступу, дії наземної та повітряної розвідок, деталізування прориву Міус-фронту. Традиційно наводяться втрати нацистських військ: 35 тис. убитих солдатів і офіцерів, знищених 212 літаків, 537 танків, 494 гармат усіх калібрів, 1 500 кулеметів, 3 600 автомобілів. Повідомляється й про «вражаючі» трофеї: танків – 95; гармат різного калібру – 198; мінометів – 217; кулеметів – 409; автомашин – 594; складів із боєприпасами – 22; також говориться, що взято в полон 5 100 німецьких солдатів і офіцерів [38, 9]. Досить скрупульозно автор аналізує й перебіг вирішальних боїв за Донбас (зокрема, в північній і північно-східній частині). Підсумовуючи, А. Карпов констатує: «Таким чином, до 11 вересня бої перенеслися від Донбасу далеко на захід і розгорілись тепер уже в степах. Донбас був повернутий батьківщині» [38, 17]. Дослідник відзначив і значення цієї битви: «Визволення... Донбасу має величезне політичне, економічне і воєнно-стратегічне значення. Червона армія повернула ... величезні промислові центри, величезну паливну базу. Були зайняті десятки великих міст, низка важливих залізничних вузлів, визволені десятки тисяч мешканців, які близько двох років перебували під німецьким ігом. Перемога на Донбасі відразу позначилася на всій воєнній ситуації на півдні... Удари, що завдавали ворогу на всіх напрямках, стали ще потужнішими. Минуло декілька днів – і ... радянські війська визволили вже значну частину південних районів, вийшли до Дніпра, створили реальну загрозу великим опорним пунктам ворога на Дніпрі й на річці Молочній» [38, 17].

Грунтовністю й глибиною змісту відзначається ще одна брошура А. Карпова – «Бої за Харків». Якщо не брати до уваги комуністично-пропагандистської риторики, видання доволі цілісно характеризує особливості боїв за це слобожанське місто, скеровуючи читача до передісторії цієї битви тощо. Ця невеличка книжка містить світлини та окремі карти-схеми [37].

Вагомим здобутком історіографії став нарис І. Короткова про одну з найбільших битв на півдні України восени 1943 р. – бої на річці Молочній та взяття Мелітополя 23 жовтня 1943 р. – «Битва за Мелітополь» [40]. Автор детально розповідає про будівництво укріплених інженерних позицій гітлерівців на річці Молочній і плани німецького командування, аналізує перипетії радянського прориву німецьких укріплень і бої за Мелітополь, шлях до Перекопу та низовин Дніпра. Не обійшов увагою й приклади героїзму радянських воїнів. Зокрема, І. Коротков стисло схарактеризував і героїські вчинки майора Василя Бачила та обслуги станкового кулемета – чотирьох братів Паліїв – Григорія, Федора, Петра та Василя. Висновкуючи, автор зазначив, що «...перемога радянських військ на рубежі мелітопольських укріплених позицій і проведений відразу наступ Червоної армії до Перекопу та низовин Дніпра мали велике оперативно-стратегічне значення. У ході успішних наступальних боїв був визволено значний район Північної Таврії й повернуто... велику кількість міст і населених пунктів, що понад два роки перебували під гнітом гітлерівської тиранії. Величез-

ним оперативно-стратегічним успіхом користувався безпрецедентний прорив завчасно підготовленої потужної оборони ворога і визволення від німців значної частини нижньої течії Дніпра» [40, 35 – 36].

Упродовж 1943 – 1945 рр. вийшло чимало публікацій, у яких, у контексті висвітлення загальних процесів воєнної історії, фрагментарно розглядалися окремі питання «Битви за Україну». Деякі суто засадничі положення, які, власне, формували історіографію проблеми, зустрічаємо в узагальнюючих працях про Другу світову війну, що з'явилися вже в 1944 – 1945 рр. [1; 80; 83; 84, 85; 92; 93 та ін.].

Доволі ґрунтовною є брошура М. Таленського «Літня кампанія 1943 року (Короткий огляд)», видана в 1944 р. [80]. У виданні досить детально проаналізовано Курську битву: особливості оборонної стратегії Червоної армії та результати цих боїв, перехід радянських військ у наступ. На фоні наступальних ініціатив та загальних підсумків літньої кампанії 1943 р. автор окремо схарактеризував розвій Харківської операції, наступ Червоної армії на південному стратегічному напрямі, Таганрозьку операцію та визволення Донбасу, детально описав наступ на київському стратегічному та полтавському і кременчуцькому фронтових напрямках.

Промовистим прикладом «замовної» пропагандистсько-історіографічної продукції може слугувати брошура П. Юдіна [93]. Мало не на кожній сторінці цієї праці ми бачимо радянські компартійно-ідеологічні кліше та стереотипи. Проте на шпальтах видання натрапляємо на відомості про втрати гітлерівської армії в зимовій кампанії 1942 – 1943 рр., а також окремі статистичні дані втрат радянських військ [93, 17, 35].

Заслуговує на увагу й військова література, присвячена окремим родам радянських військ. Так, у праці І. Прочка «Артилерія – бог війни» у двох розділах розповідається про роль артилерії в битві за Дніпро та на Перекопі [64].

По «гарячих слідах» почали публікувати й перші археографічні збірники. Окремі з них мали й історіографічний компонент, адже, крім документів, уміщували спогади та мемуари радянських воєначальників про ті чи інші події [4; 13; 14; 15; 16 та ін.].

Історіографічну цінність має й збірник матеріалів і нарисів «Харків», виданий французькою мовою в 1943 р. [94]. До книжки увійшов наказ Й. Сталіна про визволення Харкова, нариси про бої військового кореспондента Б. Полевого, полковника В. Костильова, Д. Заславського, а також П. Панча, Ю. Яновського, урізноманітнили видання й світлина.

До нарощування фактографії проблеми долучилися й спеціальні комісії зі збору документів і матеріалів з історії Другої світової війни та члени Надзвичайної державної комісії з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників. Чимало фактів, присвячених різним подіям наступальних перипетій радянських військ у 1943 – 1944 рр. на теренах України, зосереджено у виданих в 1944 – 1945 рр. повідомленнях та зведеннях Радінформбюро [71; 72; 73; 74; 75].

До творення «регіонального» історіографічного образу подій приєдналася й фольклорна секція Львівського обласного Будинку народної творчості, яка видала збірку «Фольклор вітчизняної війни» [88]. Географічні межі зібраних етнографічно-фольклорних матеріалів охопили терени Львівської, Дрогобицької, Станіславської та Тернопільської областей. У передмові до видання читаємо: «Вміщені у цьому збірнику матеріали ще раз свідчать про велику мудрість українського народу, який, незважаючи на ворожу пропаганду українсько-німецьких націоналістів, знаходить правдивий шлях і в боротьбі, і в творчості, і у вислові свого почуття: ненависть до звірів – німецьких окупантів, любов і слава Червоній Армії, червоним партизанам і до народного символу визволення, гасла нового життя – до Сталіна. Цим просякнуті пісні, оповідання й приповідки, зібрані нами в західних областях Радянської України» [88, 5]. За цими словами – промовистий ідеологічний конструкт радянської влади, спрямований на знівелювання ролі українського національно-визвольного руху на західноукраїнських землях, ще одне намагання виправдати методи «радянського визволення» та «радянізації» Західної України.

Про певні здобутки історіографії «Битви за Україну» свідчить і величезний пласт бібліографічної літератури – як загальних оглядів, так і покажчиків, що ілюструють окремі питання воєнного буття або біографії учасників подій [11; 12; 44; 70].

Публікація газетного контенту та видання збірників документів і матеріалів, мемуарних і наукових праць в умовах наступальних ініціатив радянських військ на теренах України в 1943 – 1944 рр. і пізніше – концептуалізували тему, поглибили розуміння історіографічно-проблемної атмосфери періоду Другої світової війни, активізували наукове студіювання розлогого темарію «Битви за Україну». Характеризуючи історіографічно збережений наратив із розглядуваної проблеми, слід зазначити, що здебільшого він мав або оперативний, або публіцистичний характер, акумулюючи при цьому значний фактичний матеріал. На жаль, переважна більшість цих видань, що публікувалися масовими тиражами й поширювалися серед населення, були не лише важливими інформантами про минулі події, а й виступали заполітизованими каталізаторами формування «ідеологічно виважених» абрисів історичної пам'яті про Другу світову війну, героїзації та глорифікації її подієвого тла; акцентаторами виключно позитивних епізодів боротьби з нацизмом і фашизмом, здебільшого викривлених уявлень про неї як про складний багатосторонній процес. Саме тому ще в умовах воєнного буття почав культивуватися принцип замовчування «незручних» тем, зрештою, у результаті тенденційного ставлення до історичних джерел та висвітлення окремих сюжетних ліній з'явилися «білі плями» у вивченні подій Другої світової війни загалом та історії проблеми зокрема.

Отже, осмислення питань, пов'язаних із «Битвою за Україну», що розпочалося в умовах Другої світової війни, ще не трансформувалося в спеціальний предмет фахового дослідження. Однак, попри всі негаразди, у цей час був

закладено підмурок для наукового вивчення проблеми, проведено широку археографічну роботу, систематизовано значний емпіричний матеріал, сформовано базовий науковий концепт «Битви за Україну».

Джерела та література:

1. Александров Г. Общонародная война против фашистских разбойников / Г. Александров. – Фрунзе: Киргизгосиздат, 1943. – 16 с.
2. Антонов В. Вдоль Южного берега Крыма / В. Антонов // Известия. – 1944. – 18 апр.
3. Бедзик Д. Корсунь-Шевченківське побоїще: нарис / Д. Бедзик. – К.: Укрдержвидав, 1944. – 22 с.
4. Бои за Крым. [Сб. ст. и д-нтов]. – Симф.: Красный Крым, 1945. – 256 с.
5. Борзенко С. Десант в Крым: (Из записок воен. корреспондента) / С. Борзенко. – М.; Л.: Детгиз, 1944. – 32 с.
6. Борзенко С. Тамань: з записок військового кореспондента / С. Борзенко. – К.; Харків: Укр. держ. вид-во, 1945. – 64 с.
7. Борьба на Юге // Красная Звезда. – 1943. – 16 окт.
8. Брусиловський Р. Серця відважних / Р. Брусиловський. – Х.: Харк. кн.-журн.-газ. вид-во, 1945. – 44 с.
9. Буковский К. Дорога за Днепр / К. Буковский // Красная Звезда. – 1943. – 8 окт.
10. Великая днепровская переправа. – М.: Воениздат / Герасимов Н.Е. (ред.). 1944. – 50 с.
11. Великая Отечественная война. Вып. VII: Январь – март 1944 г.: указ. лит. / Гос. б-ка СССР им. В.И. Ленина; сост. И.М. Кауфман, при участии Е.А. Яновской. – М.: Гос. б-ка СССР им. В.И. Ленина, 1944. – 167 с.
12. Великая Отечественная война. Вып. VIII: Апрель-июнь 1944 г.: указ. лит. / Гос. б-ка СССР им. В.И. Ленина; сост. И.М. Кауфман. – М.: Гос. б-ка им. В.И. Ленина, 1945. – 193 с.
13. Визволена Київщина: Збірник матеріалів, присвячених першій річниці з дня визволення Києва і Київської області з німецької неволі. – Київ: Українське державне видавництво, 1944. – 127 с.
14. Визволена Львівщина. – Львів: Вільна Україна, 1945. – 159 с.
15. Визволена Полтавщина: до річниці визволення Полтавщини. – Полтава: Зоря Полтавщини, 1944. – 109 с.
16. Вільна Буковина / Відділ пропаганди і агітації Чернів. обкому КП(б)У. – Чернівці: Вид-во газети «Радянська Буковина», 1945. – 79 с.
17. Вільна Дрогобиччина: Збірник статей. – Дрогобич: 1-а Дрогобицька обл. друкарня, 1945. – 130 с.
18. Воробьев Ф. Освобождение Правобережной Украины / Ф. Воробьев. – М.: Госполитиздат, 1945. – 48 с.
19. Воспоминания об освобождении Кировоградщины: (Материалы, статьи и рассказы) / Кировоградский обком КП(б)У. Отдел пропаганды и агитации. – Кировоград: Кировоградская правда, 1945. – 62 с.
20. Гавриленко В. Герой Радянського Союзу Сергій Борзенко / В. Гавриленко. – Х.: Харківське книжково-журнально-газетне видавництво, 1945. – 27 с.
21. Герої Третього Українського: зб. / ред.: І. Ле, А. Трипільський, П. Усенко. – К.: Укр. держ. вид-во, 1945. – 164 с.

22. Горкин А. В боях закаляется и крепнет дружба народов СССР / А. Горкин. – М.: Воениздат, 1944. – 56 с.
23. Гундоров А.С. Бойова єдність слов'янських народів у боротьбі з гітлеризмом / А.С. Гундоров. – К.: Укр. держ. вид-во, 1945. – 34 с.
24. Данильченко С. Наступление с форсированием широкой реки / С. Данильченко // Военная мысль. – 1944. – № 7. – С. 24 – 34.
25. Державин Н. Вековая борьба славян с немецкими захватчиками / Н. Державин. – М.: Гос. изд-во полит. лит., 1943. – 96 с.
26. Десять сокрушительных ударов: краткий обзор операций Красной Армии в 1944 г. / ред. А.Г. Афанасьев. – М.: Воениздат НКО СССР, 1945. – 121 с.
27. Донской П. Подробности боев за Киев / П. Донской // Красная Звезда. – 1943. – 11 нояб.
28. Ерохин А. Герои Днепра / А. Ерохин. – Воронеж: Воронеж. обл. книгоизд-во, 1945. – 15 с.
29. Эренбург И.Г. Война (апрель 1942 – март 1943) / И.Г. Эренбург. – М.: Гос. изд-во худ. лит., 1943. – 346 с.
30. Эренбург И. Война (апрель 1943 – март 1944) / И. Эренбург. – М.: Гос. изд-во худ. лит., 1944. – 415 с.
31. Замятин М. Исторична битва за Дніпро і Правобережну Україну / М. Замятин. – К.: Укрдержвидав, 1944. – 11 с.
32. Зотов Н. К сердцу Крыма / Н. Зотов, Д. Холендро // Комсомольская правда. – 1944. – 15 апр.
33. Исаев Ф. Битва за Дніпро / Ф. Исаев. – К.; Харків, 1944. – 28 с.
34. Исаев Ф. Битва за Днепр / Ф. Исаев. – [Л.]: Государственное издательство политической литературы, 1944. – 28 с.
35. Историография Великой Отечественной войны: Сборник статей. — М., 1980. – 287 с.
36. Как я стала героем (Рассказ Героя Советского Союза Марии Щербаченко) // Работница. – 1944. – Июнь-июль (№ 6 – 7).
37. Карпов А. Бои за Харьков / А. Карпов. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1943. – 48 с.
38. Карпов А. Освобождение Донбасса / А. Карпов. – М.: Госполитиздат, 1943. – 24 с.
39. Коротков И.С. Битва за Крым / И.С. Коротков. – М.: Воениздат, 1944. – 23 с.
40. Коротков И. Битва за Мелитополь / И. Коротков. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1944. – 36 с.
41. Коротков И. Освобождение Крыма / И. Коротков, С. Шишкин. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1944. – 48 с.
42. Корсунь-Шевченківська битва. – К.: Київ. правда, 1945. – 45 с.
43. Кожедуб И. Три сражения / Иван Никитович Кожедуб. – М.: Воениздат, 1945. – 39 с.
44. Книги о героях Великой Отечественной войны: Аннотированный рекомендательный указатель / Государственная библиотека СССР имени В.И. Ленина; сост. Б.А. Смирнова; ред. Б.А. Пескина. – М.: Тип. «Гудок», 1945. – 40 с.
45. Кравцов В. Борьба за сильно укрепленные крупные города / В. Кравцов // Военная мысль. – 1944. – № 12. – С. 28 – 36.
46. Краткая историография Великой Отечественной и Второй мировой войны // История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941 – 1945. – Т. 6. – М., 1965. – С. 403 – 603.
47. Кудреватых Л. Кировоград. Действующая армия, 8 января: От специального военного корреспондента газеты «Известия» за 9 января 1944 г. / Л. Кудреватых. – М.: Изд-во газ. «Известия», 1944. – 6 с.

48. Любарська А. Танкіст Риндя. – К.: Українське державне видавництво, 1944. – 24 с.
49. Мельник К. Бои за Крым / К. Мельник // Советский Крым. – 1945. – № 1. – С. 15 – 42.
50. Мещеряков Г. Борьба за Киев / Г. Мещеряков. – М.: Госполитиздат, 1944. – 48 с.
51. Мішакова О. Радянська жінка у Великій Вітчизняній війні / О. Мішакова. – К.: Укр. держ. вид-во, 1944. – 26 с.
52. Милованов П. Бои за Белую Церковь / П. Милованов // Красная звезда. – 1944. – 5 янв.
53. Московский В. Сталинская авиация в боях за Родину / В. Московский. – [М.]: Госполитиздат, 1944. – 76 с.
54. Муратов Х. На Днепре / Х. Муратов. – М.: Молодая гвардия, 1944. – 24 с.
55. Народ – герой, народ – переможець. – К.: Рад. Україна, 1945. – 48 с.
56. Наумов Л. Советский Союз во Второй мировой войне: Критический очерк советской историографии войны / Л. Наумов. – М., 1996. – 463 с.
57. Нікольніков Г. Велика заслуга Радянського народу перед історією людства / Г. Нікольніков. – К.: Укрдержвидав, 1945. – 28 с.
58. Окружение и разгром врага: сборник оперативно-тактических очерков / ред. А.Г. Афанасьев. – М.: Воениздат, 1945. – 54 с.
59. Очерки советской военной историографии / Под ред. П.А. Жилина. – М.: Воениздат, 1974. – 415 с.
60. Паротькин И.В. Освобождение Западной Украины / И.В. Паротькин. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1945. – 48 с.
61. Підсумки літньої кампанії Червоної Армії: (з 5 липня до 5 листопада 1943 року). – Харків: Держвидав, 1943. – 15 с.
62. Полевой Б. От Белгорода до Карпат (из дневника военкора) / Б. Полевой. – М.: Изд-во «Правда», 1945. – 96 с.
63. Полторацкий О. У дні перемог і відплати / О. Полторацкий. – Х.: Харк. кн.-журн.-газ. вид-во, 1945. – 93 с.
64. Прочко И.С. Артиллерия – бог войны / И.С. Прочко. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1944. – 72 с.
65. Райкін Б. Чехословацька бригада в боях за Київ // Славяне. – 1943. – № 12. – С. 17 – 18.
66. Рік вирішальних перемог: збірник. – К.; Харків: Укр. Держ. Вид-во, 1945. – 168 с.
67. Сажин П. Щит Севастополя (Записки военного корреспондента) / Петр Сажин. – [б. м.]: Издательство «Красный Крым», 1945. – 88 с.
68. Сергієв С. Львов'яни в боях за Батьківщину / С. Сергієв. – Львів: Вільна Україна, 1943. – 23 с.
69. Соболев Л.С. Дорогами побед: Одесса, Крым, Севастополь. – М.: Гос. изд-во худ. лит., 1944. – 96 с.
70. Советская женщина в Великой Отечественной войне. Аннотированный указатель литературы. – М.: Типография Библиотеки им. В.И. Ленина, 1944. – 36 с.
71. Сообщения Советского Информбюро: В 8-ми т. – Т. 4: январь – июнь 1943 года. – М., 1944. – 408 с.
72. Сообщения Советского Информбюро: В 8-ми т. – Т. 5: июль – декабрь 1943 года. – М., 1944. – 316 с.
73. Сообщения Советского Информбюро: В 8-ми т. – Т. 6: январь – июнь 1944 года. – М., 1944. – 296 с.
74. Сообщения Советского Информбюро: В 8-ми т. – Т. 7: июнь – декабрь 1944 года. – М., 1945. – 319 с.
75. Справочник к 1 – 8 томам Сообщений Советского Информбюро. – М.: Совинформбюро, 1945. – 156 с.

76. Сталін Й.В. Про Велику Вітчизняну війну Радянського Союзу / Й.В. Сталін. – К.: Укр. держ. вид-во, 1944. – 123 с.
77. Стаханов А. Возродим родной Донбасс / А.Г. Стаханов. – М.: Госполитиздат, 1944. – 64 с.
78. Стецкевич В.М. Воєнна історіографія України / В.М. Стецкевич // Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941 – 1945 / [Головна редакційна колегія: І.О. Герасимов (голова) та ін.]. – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000. – С. 633 – 662.
79. Стойко удерживать плацдармы Правобережья // За честь Родины. – 1943. – 4 окт.
80. Таленский Н. Летняя кампания 1943 года (Краткий обзор) / Н. Таленский. – М.: Госполитиздат, 1944. – 32 с.
81. Толбухін Ф. Битва за визволення Радянської України / Ф. Толбухін. – К.: Укрдержвидав, 1944. – 8 с.
82. Толченев М. Красная Армия в борьбе против немецко-фашистских захватчиков / М. Толченев. – М.: Госполитиздат, 1943. – 54 с.
83. Три года Отечественной войны Советского Союза (военные и политические итоги). – Москва: Госполитиздат, 1944. – 15 с.
84. Три года Отечественной войны Советского Союза: военные и политические итоги. – Киров: Облиздат, 1944. – 12 с.
85. Три роки Вітчизняної війни Радянського Союзу: воєнні і політичні підсумки: зведення Радінформбюро. – К.: Укрдержвидав, 1944. – 4 с.
86. Трипільський А. Дорога на Дніпро: фронтові нариси і оповідання / Андрій Трипільський. – К.; Харків: Українське державне видавництво, 1944. – 81 с.
87. Трипільський А. Севастополь: нарис / А. Трипільський. – [б. м.]: Спілка рад. письменників України, 1944. – 34 с.
88. Фольклор Вітчизняної війни / під ред. Ф. Колесси. – Львів: Львівський обласний Будинок народної творчості, 1945. – 64 с.
89. Холендро Д. В Крыму (Из записок военного корреспондента) / Д. Холендро. – Симферополь: Издательство «Красный Крым», 1945. – 99 с.
90. Хоменко Я. Комсомол Украины в боях за Родину / Я. Хоменко. – [М.]: Молодая гвардия, 1943. – 84 с.
91. Хрущев Н.С. Освобождение украинских земель от немецких захватчиков и очередные задачи восстановления народного хозяйства Советской Украины. Доклад Председателя Совета Народных Комиссаров Украинской ССР на VI сессии Верховного Совета УССР 1 марта 1944 года в г. Киеве / Н.С. Хрущев. – М.: Госполитиздат, 1944. – 56 с.
92. Шиловский Е. Рост военного искусства Красной Армии в ходе Отечественной войны. – М.: Воениздат, 1943. – 46 с.
93. Юдин П. Планы Гитлера рушатся / Павел Юдин. – М.: Госполитиздат, 1943. – 35 с.
94. Kharkov. – Moscow: Éditions en Langues Étrangères, 1943. – 31 с.

**«БИТВА ЗА УКРАИНУ» (1943 – 1944 гг.):
ИСТОРИОГРАФИЧЕСКАЯ ВИЗИЯ НА ФОНЕ СОБЫТИЙ**

Освещаются особенности зарождения и становления советской историографии «Битвы за Украину» во время Второй мировой войны. Выделяются характерные достижения и тенденции историографического процесса.

Ключевые слова: *Вторая мировая война, «Битва за Украину», наступательные инициативы советских войск, историографическая визия, историография.*

© Volodymyr SIMPEROVYCH

**«THE BATTLE FOR UKRAINE» (1943 – 1944):
HISTORIOGRAPHICAL VISION AGAINST A BACKDROP
OF THE EVENTS**

Highlights the features of the origin and establishment of the Soviet historiography «the battle for Ukraine during Second World War. Distinguishes the characteristic achievements and trends of the historiographical process.

Keywords: *Second World War, «the battle for Ukraine,» the offensive initiative of Soviet troops, historiography vision, historiography.*